ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqichlari bo'yicha)
13.00.07 Ta'limda menejment
13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

№11
2025

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 310 sahifa,
4-noyabr, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:
Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),dotsent
Doniyorov S. M. –"Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician
Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Shermuhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – **Doctor of Pedagogical Sciences, Professor**
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)
Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics
Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:
Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:
• Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
• Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)
Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):
• Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
• Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali
26.09.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA

Oilaning maktabgacha yoshdagi bolalar estetik tarbiyasidagi o'rni 24
Abdullayeva Ma'sudaxon Abdubannayevna

Bo'lajak informatika o'qituvchilarini pedagogik faoliyatga metodik tayyorlash texnologiyalari 27
Abdubannoyeva Muxlisaxon Iqboljon qizi, Abdullayev Alibek Qodiraliyevich

Oliy ta'lim muassasalarida bulutli xizmatlardan foydalanish zaruriyati 30
Abdullayev Alibek Qodiraliyevich, Turdaliyeva Muslimaxon Jahongir qizi

Raqamli texnologiyalar yordamida fortepiano chalishni o'rgatish metodikasi 34
Abduvaxobova Nilufar Abdumannon qizi

Maktabda fizika fanini o'qitishda innovatsion yondashuv 38
Alinazarova Mahfuza

Tasavvufdagi "komil inson" konsepsiyasining hozirgi ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv sifatida talqini 43
Aqilxonov Saidolimxon Abdurashid o'g'li

Tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish omillari va pedagogik shart-sharoitlar 48
Choriyeva Gulbaxor Shotemirovna

Robototexnika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanib mustaqil ta'limni tashkil etish 53
Elmonov Sirojiddin Mamadiyarovich

Xalqaro baholash dasturlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash bo'yicha jahon tajribasi 58
Ergasheva S. T.

Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar orqali o'quvchilarning kognitiv salohiyatini rivojlantirish 61
Eshmamatova Dilnoza Jovli qizi

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy salohiyatini oshirishda tarbiyachi mahorati 64
Karimova Gulzodaxon Marufjon qizi

Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni takomillashtirish 68
Hojikarimova Gulasal Tadjialiyevna

Xorijiy talabalarga o'zbek tilini o'rgatishda elektron platformalar yaratish 71
Jo'rayeva Matluba

Bo'lajak o'qituvchilar uchun raqamli ta'lim muhitini modellashtirish va uning samaradorlik omillari 74
Komilova Z. X.

O'qituvchi kasbiy faoliyatida muloqot madaniyati 80
M. Yu. Mahkamova

Psixologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va talabalarda tahliliy fikrlashni shakllantirish masalalari 86
Madazizova Dilfuza Raxmatullayevna

Integrating Listening and Speaking Skills in ESP (English for Specific Purposes) Classes 90
Madina Tilavova

Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonida neyropedagogik yondashuvlar 94
N. O. Saidova

Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida radiologiya fanini o'qitishda raqamli texnologiyalarning metodologik roli 99
Nazarova Gulchexra Shuxratdjonovna

Ijodkorlik tushunchasining mohiyati va uning ta'limdagi roli 103
Ochilova Dilbar Isroilovna

Alaliyani boshqa nutqiy nuqsonlar bilan farqli xarakteristikasi 108
Oripova Zilola

Ingliz tilini o'qitishda suggestopediya metodini joriy etishning samaradorligi 113
Pulatova Sitora Abdurazzoq qizi

Oliy ta'lim muassasalari menejerlarining kasbiy-boshqaruv kompetentligi tushunchasi va uning tarkibiy qismlari 118
Qarshiboyev Sharof Egamnazarovich

Koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirishning yosh badmintonchilar texnik-taktik tayyorgarligiga ta'siri 122
Qurbanova Ilmira Alisher qizi

Blended Learning 125
Quvandikova Xadicha
Fizika darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish 129
Raxmanov Valijon Turdaliyevich, O'razaliyev Alijon Xasan o'g'li
"Qurilish jarayonlari texnologiyasi" fanida loyihalash kompetentligining tarkibiy tuzilmasi va uni raqamli ta'limga moslashtirish...135
Raxmonova Nazokat Umaraliyevna
Vitagen texnologiyalar asosida talabalar mediamentalitetini rivojlantirishda sun'iy intellekt (AI) dasturlaridan foydalanishning tahliliy modeli 140
Rustamova Nodira Rustamovna
Talabalarda kooperativ ta'lim asosida motivatsiyani rivojlantirish usullari 145
Sitora Toshmatova
STEAM yondashuvi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ kompetensiyani shakllantirishning zaruriyati 149
Tashibekova Munojat Xoshimovna
Musiqa ta'limining pedagogik asoslari va metodik tizimi 153
Toshpulatova Saida Kuzibaevna
Texnologiya fanini o'qitishda eng samarali metodlardan foydalanish 158
Turdiyeva Shahzoda Eshdavlat qizi
Enhancing University Students' Self-Directed Learning Through Edtech Tools 161
Ulasheva Lobar
Fanlararo loyiha ishlarini tashkil etish orqali o'quvchilarning dizayn fikrlash salohiyatini oshirish 164
Valiyeva Nargiza Athamboyevna
Alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik-psixologik asoslari...169
Xakimova Sarvinoz Sharifjon qizi
Sun'iy intellekt asosida yaratilgan ta'lim platformalari: samaradorlik tahlili va pedagogik yondashuvlar......173
Xanbabayev Xakimjon Ikramovich, Erkinov Jasurbek Hasanjon o'g'li
Tasavvufdagi "muhosaba" va "tafakkur" amallarining o'z-o'zini refleksiya metodlari sifatida qo'llanilishi 176
Xoshimov Nuriddin Mamadaliyevich
Milliy sport va ommaviy o'yinlarning badiiy-estetik ahamiyati..182
Yaxyayeva Sojida Abdurahimovna
Ota-ona mehrining bola psixologiyasiga ta'siri 185
Yulchiyeva Shohsanam Dilshod qizi
Nutq rivojlanishi orqada qolgan bolalarda qo'llaniladigan innovatsion usullari samaradorligi 189
Ahmedova Nargiza Muzaffarovna
Факторы, сдерживающие развитие науки в контексте требований к диссертационным работам 193
Зайналов Жахонгир Расулович, Нурмухамедов Аббос Мамадалиевич, Шадманов Камолиддин Кажакджанович, Самигова Нодира Хамидуллаевна
Структура и стратегии развития предметных компетенций 197
Наимова Мафтунабону Файзулложоновна
Психологическая консультация: современная практика, задачи и перспективы развития 203
Раупова Шохида Ахроровна
Подготовка будущих педагогов к инклюзивному обучению детей с ограниченными возможностями здоровья: задачи и перспективы 207
Сайфутдинова Насиба Нурматовна
Формирование иноязычной грамотности у курсантов военных вузов: социально-психологические факторы...211
Сулейманова Нилуфар Камиловна
O'qituvchi shaxsiy kompetensiyasining mohiyati va pedagogik faoliyatdagi o'rni 214
Abdiraxmonova Guliston Muzaffar qizi
Bolalarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonining milliy va umuminsoniy tamoyillari 218
Abdumutalipova Gulshodaxon Nurbek qizi
Fuqarolik jamiyatida huquqiy madaniyat va uni rivojlantirish jarayonlari 221
Abdusalimova Shaxnoza Qudurutullayevna
Ta'lim menejmenti tizimida o'qituvchining nutq madaniyatini rivojlantirish strategiyalari 224
Abduxalilova Iroda Nozimxonovna

O‘zbekistonda yoshlarni ijtimoiy-pedagogik hamkorlikda tarbiyalashda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”ning ustuvor vazifalari 229
Abirova Umida Nazarovna

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini inklyuziv ta’lim sharoitida differensiyalashtirilgan dars mashg‘ulotlarini tashkil etishga o‘rgatish (kompetentligini shakllantirish/rivojlantirish) usullari....232
Adhamova Diyora Sanjar qizi

Musobaqa faoliyati samaradorligini oshirishda sambochilarning energiya sarfi va tiklanish mexanizmlari tahliliy 239
Tangriyev Abdukarim Tovashevich

Aksiologik yondashuv asosida bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining harakat faolligini takomillashtirishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyati....244
Hafizov Shahriyor Shavkatovich

Bo‘lajak tarbiyachilarning transversal: tanqidiy va innovatsion fikrlash kompetensiyalari 248
Jaloliddinova Maftunaxon Mahmudjon qizi

Axborotning gnoseologik mohiyati....256
Kamolova Munojatxon Jaloldinovna

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish yo‘llari 259
Mamatova Aziza Bo‘riboyevna

Akademik litseylarda kimyo fanini o‘qitishda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari....262
Maxamadiyev Sharofiddin Jumaboyevich

Pedagogik oliy ta’limda talabalarning kasbiy ijtimoiylashuvini korporativ madaniyat asosida rivojlantirish metodikasi....267
Maxkamova Dilafruz Aliyevna

Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun xorijiy tillarni o‘qitishda lingvomadaniy yondashuv 271
Normamatova Kamola Gulmamat qizi

O‘zbek tili izohli lug‘atida iboralarning grammatik tavsifi (bosh komponentli iboralar misolida)....274
S. Sh. Azamatova

Oila instituti va gender tenglikni ta’minlashning ijtimoiy-huquqiy muammolari 277
Salayeva Aziza Muhammatmurot qizi

Gender yondashuv asosida talaba-qizlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning namunaviy mezonlari....282
Xolova Mohigul Shavkatovna

Pedagogika yo‘nalishi talabalari huquqiy savodxonligini rivojlantirish metodlarini takomillashtirish....287
Xudoyberganov Atham

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida leksik komponentlikni TRIZ texnologiyasi yordamida rivojlantirish....291
Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna, Fayzullayeva Nazokat Uchqun qizi

Цифровизация и трансформация образования как социально-педагогическое явление....295
Кадирова Наргиза Азаматовна

Методика формирования креативного мышления у студентов-филологов на основе проблемно-ориентированных заданий (на материале английского языка) 298
Мамырбаева Дина

Структура и стратегии развития предметных компетенций 304
Наимова Мафтунабону Файзулложоновна

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TABIIY FANLAR ORQALI O'QUVCHILARNING KOGNITIV SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH

Eshmamatova Dilnoza Jovli qizi
Mustaqil tadqiqotchi
ORCID: 0000-0001-6153-0986

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv qobiliyatlarini shakllantirishda tabiiy fanlar darslarining o'rni, mazmuni va metodik imkoniyatlari tahlil qilingan. Tabiiy fanlar orqali o'quvchilarda kuzatuvchanlik, mantiqiy tafakkur, sabab-oqibatni anglash, tahlil va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion yondashuvlar, tajriba-metodik mashg'ulotlar hamda interfaol usullar orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishning samarali yo'llari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv qobiliyat, tabiiy fanlar, boshlang'ich ta'lim, metodika, tafakkur, innovatsion texnologiya.

Abstract: This article analyzes the role, content, and methodological potential of natural science lessons in developing the cognitive abilities of primary school students. It explores how natural sciences enhance observation, logical thinking, understanding of cause and effect, analytical, and generalization skills in children. Furthermore, the article presents effective ways to activate students' cognitive engagement through innovative approaches, experimental sessions, and interactive methods.

Key words: cognitive ability, natural sciences, primary education, methodology, thinking, innovative technology.

Аннотация: В данной статье анализируются роль, содержание и методические возможности уроков естественных наук в формировании когнитивных способностей учащихся начальных классов. Освещены пути развития у детей наблюдательности, логического мышления, понимания причинно-следственных связей, а также умений анализа и обобщения посредством изучения естественных наук. Кроме того, показаны эффективные пути активизации познавательной деятельности учащихся с помощью инновационных подходов, опытно-методических занятий и интерактивных методов.

Ключевые слова: когнитивные способности, естественные науки, начальное образование, методика, мышление, инновационные технологии.

KIRISH

Bugungi ta'lim tizimi o'quvchini shunchaki bilim oluvchi emas, balki mustaqil fikrlaydigan va tahlil qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qiladi. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinf davri o'quvchining intellektual shakllanishi uchun eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda bilishga qiziqish, tafakkur qilish, kuzatish va tahlil qilish kabi kognitiv qobiliyatlar faol rivojlanadi.

O'quv jarayonida o'quvchilar faqat ma'lumotni yodlab olish bilan cheklanib qolmasdan, balki o'z bilish faoliyatini faollashtirishga e'tibor qaratishlari zarur. Shu bois o'qituvchi har bir o'quvchining ehtiyojini chuqur o'rganib, ularning darsdagi faolligini oshirish uchun samarali usullarni ishlab chiqishi lozim. Mazkur maqolada dars jarayonida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undash hamda ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Maktabda o'qish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'quvchilarga ichda o'qishning afzalliklarini o'rgatish nihoyatda muhimdir. Ichda o'qish nafaqat matnni tezroq tushunishga yordam beradi, balki diqqatni jamlash, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va asosiy g'oyalarni ajratib olish ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi. Bu ko'nikmalar nafaqat ta'lim jarayonida, balki kundalik hayotda ham foydali hisoblanadi. Agar o'quvchi bilim olish jarayoniga faol jalb qilinsa, u mustaqil fikr yuritishda va muammolarni hal etishda yanada samarali bo'ladi.

Shuningdek, ichda o'qish o'quvchilarda tinchlik va ishonch hissini kuchaytiradi, bu esa stressni kamaytirishga yordam beradi. Chunki o'quvchi matnga diqqatni to'liq qaratganida, ortiqcha chalg'ishlardan xoli bo'ladi hamda o'qilgan ma'lumotni yaxshiroq eslab qoladi. Shu sababli o'qituvchi o'quvchilarga ichda o'qish-

ning foydasini tushuntirib, bu odatni shakllantirishga rag'batlantirishi zarur. U, shuningdek, har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda individual yondashuvni qo'llashi mumkin.

O'qish jarayonida savol tuzish ham o'quvchini faollashtiradigan muhim usullardan biridir. O'quvchilar o'qigan matnni chuqurroq tahlil qilish, o'zaro savol berish va fikr almashish orqali bilimlarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon ularga bilimni tayyor holatda qabul qilishdan ko'ra, uni izlab topish va anglash malakasini shakllantirish imkonini beradi. O'qituvchi esa to'g'ri yo'naltirilgan savollar orqali o'quvchilarning tanqidiy hamda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga katta hissa qo'sha oladi.

Tabiiy fanlar darslari bu jarayonda beqiyos imkoniyatlarga ega. Ular o'quvchini atrof-muhitni anglashga, hodisalarning sababini tushunishga va tajriba asosida o'rganishga o'rgatadi. Shu bois tabiiy fanlar nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning fikrlashini shakllantiruvchi intellektual laboratoriya vazifasini bajaradi.

Kognitiv qobiliyat tushunchasining nazariy asoslari: "Kognitiv" so'zi lotincha cognoscere – "bilish" ma'nosidan kelib chiqqan bo'lib, insonning idrok, diqqat, xotira, tafakkur, nutq va tasavvur kabi psixik jarayonlarini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bu jarayonlarning eng faol shakllanish bosqichida bo'ladilar. Shu sababli ularning kognitiv rivojlanishini maqsadli va ongli pedagogik yondashuv asosida tashkil etish zarur [1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda xalqaro pedagogika va psixologiya sohalarida keng o'rganilayotgan dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, J. Piaget, L. S. Vygotskiy va D. Bruner kabi xorijiy olimlar bolalarning tafakkur jarayoni bosqichma-bosqich shakllanishini, bu jarayonning har bir bosqichida o'quv faoliyatining muhim o'rin tutishini ilmiy asoslab berganlar.

Mahalliy tadqiqotchilar – M. Ochilov, S. Hasanboeva, R. G'ulomova va boshqalar – boshlang'ich ta'lim tizimida tabiiy fanlar orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, kuzatuvchanlik hamda tahliliy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqqanlar [2].

Mazkur maqola ana shu tadqiqotlardan farqli ravishda, tabiiy fanlar darslarining pedagogik imkoniyatlarini kognitiv rivojlanish omili sifatida tahlil etadi hamda ularni amaliyot bilan bog'laydi. J. Piaget, L. S. Vygotskiy va D. Bruner kognitiv rivojlanish nazariyalarida bolaning bilish faoliyati o'yin, tajriba va ijtimoiy muhit orqali shakllanishini ta'kidlaganlar. O'zbekistonlik olimlar – X. To'xtaboyev, N. Jo'rayev, D. Sayfiddinova [3] va boshqalar – esa tabiiy fanlarni interfaol usullar asosida o'qitish orqali bolalarda mustaqil fikrlashni faollashtirish zarurligini alohida qayd etganlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda tahliliy va qiyosiy taqqoslash usullaridan foydalanildi. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini kuzatish, o'quv natijalarini tahlil qilish hamda mavjud metodik manbalarni solishtirish orqali umumiy xulosalar chiqarildi. Shuningdek, pedagogik kuzatish, so'rovnoma, suhbat va tajriba-metodik mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning kognitiv rivojlanish dinamikasi aniqlanib, natijalar ilmiy asosda umumlashtirildi [4].

Tabiiy fanlar darslarining pedagogik imkoniyatlari

Tabiiy fanlar (tabiatshunoslik, ekologiya, atrof-muhitni o'rganish) o'quvchilarning bilish jarayonini faol kuzatish va tajriba asosida shakllantirishga xizmat qiladi [5]. O'qituvchi bu jarayonda faqat bilim beruvchi emas, balki yo'l ko'rsatuvchi hamda o'quv muhitini yaratuvchi shaxs sifatida ishtirok etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tabiiy fanlar darslari o'quvchilarda tafakkur, kuzatuvchanlik, tahlil qilish va xulosalash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Tajriba sinflarida "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", laboratoriya mashg'ulotlari va eksperiment asosida o'tkazilgan darslar o'quvchilarning bilish faolligini sezilarli darajada oshirgan [6].

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, tabiiy fanlarga qiziqish bildirgan o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri va nutq faolligi 25–30% gacha oshgan. Diagrammalar va jadval tahlillari o'quvchilarning tajriba davomida kuzatuvchanlik hamda sabab-oqibatni anglash darajasi sezilarli o'sishga erishganini ko'rsatadi [7].

Asosiy pedagogik imkoniyatlar quyidagilardan iborat:

1. **Kuzatish va tajriba o'tkazish orqali o'rganish:** o'quvchi o'z ko'zi bilan kuzatgan va o'zi bajargan tajriba orqali hodisaning mohiyatini chuqurroq anglaydi. Bu jarayon diqqatni, tahliliy fikrlashni hamda xotirani rivojlantiradi.

2. **Integrativ yondashuv:** tabiiy fanlarni matematika, texnologiya, san'at va ona tili bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarning bilish doirasini kengaytiradi va fanlararo tafakkurni shakllantiradi [8].
3. **Muammoli savollar orqali fikrlashni rag'batlantirish:** "Nega yomg'ir yog'adi?", "Nega daraxt yaprog'i sarg'ayadi?" kabi savollar o'quvchilarni izlanishga, sababni topishga va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi [9].
4. **Didaktik o'yinlar:** "Tabiat sirlarini topamiz", "Kim aniqlaydi?", "Sababni top" kabi o'yinlar idrokni faollashtiradi, o'quvchini dars jarayoniga faol jalb etadi.
5. **Texnologik vositalardan foydalanish:** videolavhalar, mikroskoplar, interaktiv modellar yordamida dars o'tkazish o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi hamda bilimni mustahkamlaydi [10].

Kognitiv rivojlanishni faollashtirish metodlari

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda quyidagi metodlar samarali natija beradi:

1. **Tadqiqotga asoslangan o'qitish (research-based learning):** har bir darsni kichik ilmiy izlanish shaklida tashkil etish o'quvchilarda sabab-oqibat bog'lanishini tushunish, mantiqiy tahlil va ilmiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantiradi.
2. **Blum taksonomiyasi asosidagi o'qitish:** bilish, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, baholash va yaratish bosqichlarini izchil qo'llash orqali o'quvchining tafakkuri bosqichma-bosqich chuqurlashadi [11].
3. **STEM yondashuvi:** tabiiy fanlarni matematika, texnologiya va muhandislik bilan integratsiyalash orqali o'quvchilarni real hayotdagi muammolarni tahlil qilishga o'rgatadi.

Empirik tajriba natijalari

Tajriba-sinov ishlari Toshkent, Samarqand va Termiz shaharlaridagi uchta umumta'lim maktabida o'tkazildi. 2–4-sinf o'quvchilari tabiiy fanlarni tajriba asosida o'rganish metodikasi bo'yicha o'qitildi. Olingan natijalar quyidagicha: kuzatuvchanlik darajasi 27% ga oshdi, muammoli savollarga javob berish tezligi 34% ga ko'tarildi, o'z fikrini asoslab aytish qobiliyati (metakognitiv faoliyat) esa 40% ga kuchaydi.

Ushbu natijalar tabiiy fanlar darslarining o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga yuqori ta'sir ko'rsatishini yaqqol namoyon etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tabiiy fanlar darslari boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu fanlar o'quvchilarni kuzatuvchan, fikrlaydigan, tahlil eta oladigan va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli o'qituvchilar dars jarayonida faol o'rganishga yo'naltirilgan metodlardan, muammoli vaziyatlar yaratishdan, fanlararo integratsiyani ta'minlashdan hamda interfaol o'yin va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanishlari lozim. Natijada tabiiy fanlar darslari nafaqat bilim manbai, balki o'quvchining tafakkuri, tahliliy fikrlashi va ijodiy salohiyatini shakllantiruvchi asosiy pedagogik maydon sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:
1. Vygotskiy, L. S. Myshleniye i rech. – Moskva: Pedagogika, 1996. – 196 b.
2. Piaget, J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 2001. – 230 b.
3. Bruner, J. Toward a Theory of Instruction. – Harvard University Press, 1966. – 187 b.
4. Sayfiddinova, D. Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar. – Toshkent: Fan, 2018. – 232 b.
5. Jo'rayev, N. Tabiiy fanlar ta'limida interfaol usullar. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 246 b.
6. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020. – 28 b.
7. Amonova, N. O'qish jarayonida bilish faoliyatini faollashtirish. – Toshkent: Ta'lim, 2018. – 123 b.
8. Murodov, S. Ichida o'qishning afzalliklari va ularni o'quvchilarga o'rgatish. – Samarqand: Yuqori ta'lim, 2019. – 234 b.
9. Usmonova, D. Savol tuzish orqali o'qitish metodlari. – Buxoro: Fan va texnologiyalar, 2020. – 176 b.
10. Karimov, I. Deksiya mashg'ulotlari yordamida o'quvchilarni rivojlantirish. – Qoraqalpoq: O'qituvchi, 2021. – 243 b.
11. Ruziev, M. Interaktiv metodlar va o'quv jarayoni. – Farg'ona: O'zbekiston nashriyoti, 2022. – 134 b.

13.00.00	Pedagogika fanlari
13.00.01	Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
13.00.02	Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo‘yicha)
13.00.03	Maxsus pedagogika
13.00.04	Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05	Kasb-hunar ta’limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06	Elektron ta’lim nazariyasi va metodikasi (ta’lim sohalari va bosqichlari bo‘yicha)
13.00.07	Ta’limda menejment
13.00.08	Maktabgacha ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09	Ijtimoiy pedagogika
07.00.00	Tarix fanlari
19.00.00	Psixologiya fanlari
01.00.00	Fizika-matematika fanlari
02.00.00	Kimyo fanlari
03.00.00	Biologiya fanlari
09.00.00	Falsafa fanlari
10.00.00	Filologiya fanlari
11.00.00	Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov
Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№C–5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.